

НАЦІОНАЛЬНІ ІДЕЇ ТА ТРАДИЦІЇ В ОСВІТНІЙ ПОЛІТИЦІ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються шляхи відродження національної системи освіти, використання національних ідей та традицій в освітньому процесі, відродження духовності, як компоненту національно свідомої особистості.

Становлення народної освіти на Україні неможливе без відродження національної школи, особливо в контексті традицій української педагогічної думки. Відродження української освіти відбувається з неабиякими труднощами і економічного, і психологічного, та й ідеологічного порядку. Сьогодні Україна посідає одне з перших місць у Європі за кількістю вищих навчальних закладів 3 – 4 рівня акредитації. За кількістю студентів на 10 тисяч населення Україна входить у число найбільш розвинутих країн. Традиційно, люди з вищою освітою вважаються елітою у суспільстві, яка і є своєрідним “рушієм”, справжнім “локомотивом” розвитку суспільства та “індикатором” процесів, які у ньому відбуваються. Проте тут слід пам’ятати, що людина із загальним низьким рівнем культури, викривленою системою цінностей, духовною “нерозвиненістю” і з відсутністю національної самоідентифікації – шевченківський “перекотиполе”, навіть якщо і має диплом про вищу освіту та великий запас професійних знань, не зможе позитивно впливати на розвиток суспільства. Проте, нажаль й сьогодні доводиться констатувати, що вища школа у своїй більшості залишається зросищеною. Тому цілком природно виникає питання: Чи буде ця еліта національно свідомою? Чи буде прагнути вона працювати на розбудову української державності?

Мета роботи – обґрунтування необхідності відродження національної системи освіти, використання національних ідей та традицій в освітньому процесі, відродження духовності, як компоненту національно свідомої особистості.

Для реалізації вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Визначити проблеми, які є притаманними українській освіті сьогодні.
2. Визначити причину цих проблем.
3. Проаналізувати погляди Б.Д.Грінченка щодо використання національних ідей та традицій в освітньому процесі.
4. Визначити значення духовності під час формування національно свідомої особистості.
5. Розглянути розуміння духовності видатними українськими філософами та педагогами.

Об’єктом дослідження виступають духовність та національні традиції, як джерело відродження національної системи освіти.

Предметом – дружба та любов, національна свідомість, дбайливе ставлення до навколишнього середовища, як компоненти духовності.

Достовірність та обґрунтованість отриманих під час дослідження результатів та висновків забезпечується опорою на результати фундаментальних досліджень в області соціальної філософії, історії філософії, філософської антропології, дослідженням творів Б.Д.Грінченка, Г.С.Сковороди та П.Д. Юркевича, аналізом робіт В.А.Гошовської, присвячених творчості Г.С.Сковороди, Р.Пітча, в яких розглядається філософія П.Д. Юркевича, І.М.Білогуба, А.Животенко-Піанків, І.М.Карпенка, О.І.Неживого, Н.М.Цицалюка, що аналізують творчу спадщину Б.Д.Грінченка.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що в ньому теоретично обґрунтовані шляхи ліквідації багатьох проблем сучасної української освіти, виділені підходи, мета, задачі, методи вирішення питання про відродження духовності. Практична цінність роботи полягає в тому, що обґрунтована в ній етико-аксиологічні та педагогічні концепції

дозволяють гармонізувати відносини людини з самою собою, іншими людьми і навколишнім світом та вдосконалювати таким чином суспільство та систему освіти.

На нашу думку, проблема сучасної педагогіки, як шкільної так і вищої школи полягає в тому, що багато поколінь наших педагогів, і тих, кого вони вчили, виховувалися не на засадах національної педагогічної традиції, а майже у повному відриві від власних джерел. Навіть сьогодні, частина нашої педагогічної еліти назве з вітчизняних педагогів хіба що А.Макаренка та В.Сухомлинського. Безумовно будуть згадані й Руссо, Локк, Песталоцці, дійсно, - це класики світової педагогічної думки, проте не в національній педагогіці така куца, й у ній немає своїх традицій. Та ми ж маємо неоціненні пласти багатовікової української педагогічної думки, цілі “кладезі” національної мудрості, честі, самоповаги: народна, зокрема й козацька, педагогіка й “Повчання” Володимира Мономаха, педагогіка Григорія Сковороди й Тараса Шевченка, Костянтина Ушинського й Івана Франка, Софії Русової й Івана Огієнка, Івана Стешенка і Степана Сірополка, Олександра Духновича й Григорія Ващенка, Якова Чепіги й Августина Волошина та багатьох інших.

У цьому ряду особливо помітне місце займає Борис Дмитрович Грінченко, адже саме з його ім'ям пов'язане остаточне формування української національної педагогіки як науки. Основне, що він вніс в нашу педагогічну думку, - це чітко, послідовно, безкомпромісно та яскраво виражену українську ідею, яка невідривна від української мови, якою, на його переконання, має функціонувати освіта в Україні. Б. Грінченко був переконаний, що саме завдяки освіті українці повернуть собі національні права, втримають їх і належно з них скористаються. Він був цілковито свідомий того, що боротьба за українську освіту та її утвердження буде тяжкою і тривалою, але ж саме освіченість народу стане “найтвердішою і найміцнішою підвалиною національної свідомості”[3,15].

Суттєве значення для української педагогіки мають такі праці Б.Грінченка, як “Яка тепер школа на Україні”, “Якої нам треба школи”, “На беспросветном пути”, де обґрунтована необхідність національної школи. Досліджуючи систему педагогічних поглядів Б.Д.Грінченка, його освітню діяльність, маємо змогу глибше зрозуміти психолого-педагогічні умови навчання рідною мовою, наповнення процесу навчання й виховання національним змістом, важливість повернення до принципів гуманізму, народності й демократизму.

Свої думки, прагнення видатний педагог зокрема реалізував у створенні підручника для першого класу “Рідне слово. Українська читанка”.

Педагог дбав про виховання національної самосвідомості. Наприклад, спеціальний розділ підручника має назву “Рідний край”, у якому в стислій і доступній для дитячого сприймання формі розповідається про Україну: “Наша мова зветься українською мовою. Наша земля зветься Україною. Ми зветься українцями. Свою рідну українську мову ми любимо найбільше од усіх мов на світі...Але ми повинні і других людей любити і поважати. А всім другим людям повинні робити добро...”[4,53]. В останніх словах Б.Грінченка також простежується орієнтація на основи загальнолюдської духовності, що має важливе значення для педагогічного процесу.

При створенні підручника також реалізувалися можливості міжпредметних зв'язків, комплексний підхід до навчання й виховання молодших школярів. Це було досягнуто завдяки органічному поєднанню процесу читання й розвитку зв'язного мовлення із знаннями про навколишній світ, природу, людину, суспільство, з національним і морально-етичним вихованням.

Естетичне й етичне багатство, доступність, інтерес до навчання досягається завдяки використанню фольклорних, народознавчих джерел, кращих творів художньої літератури для дітей.

Світоглядне, дидактичне й виховне спрямування підручника “Рідне слово. Українська читанка” дає підстави вважати, що разом з основною метою – формування

навичок читання й зв'язного мовлення він виконує й функції підручника з основ народознавства, ознайомлює з навколишнім світом. Елементи саме цих принципів можуть бути використані і в освітній політиці сучасних вищих навчальних закладів України.

Отже, Б.Д.Грінченко ще в кінці XIX та початку XX століття прийшов до висновку, що процес навчання повинен мати комплексний характер і виражати гуманістичний, демократичний, національний принципи. Створені ним підручники стали органічним продовженням традицій української культурно-освітньої думки, де провідне значення має світоглядний, етичний та естетичний потенціал народної творчості, народознавства, етнопедagogіки, піднесли на значно вищий якісний рівень сутність процесу навчання й виховання, зокрема на його початковому етапі.

Борис Грінченко так сильно вплинув на розвиток української культури в кінці XIX на початку XX ст., що академік С.Єфремов ставив його поряд із Франком і вважав, що культурний внесок Грінченка вічно житиме в “творчому активі людськості”[6,57].

Борис Грінченко був невтомним борцем за зміцнення основ української культури й національної освіти. В орбіту його національно-культурних і педагогічних інтересів насамперед входила літературна мова як основне знаряддя культурного розвитку нації, як засіб національної єдності. Все своє життя, всю свою наукову діяльність Б.Грінченко пов'язав з утвердженням авторитету української мови. Літературні твори видатного письменника були написані виключно по-українськи. Якщо й писав він науково-дослідницькі праці російською мовою, то тільки для того, щоб освідомити російськомовну інтелігенцію про потребу розвитку української культури і, отже, вживання рідної – материнської мови у школах.

У “Литсах з України Наддніпрянської” Б.Грінченко намагався привернути увагу української інтелігенції, яка писала свої твори російською мовою, до значної шкоди, що її вона цим завдає рідній культурі. “Бо, пишучи по-московському, ми побільшуємо московську літературу – отже, побільшуємо силу тим людям, які намагаються відняти в нас нашу національність; бо, пишучи по-московському, ми спиняємо нашу літературу, не виробляючи нашої мови; бо, пишучи по-московському наукові речі, ми саме тим даємо змогу казати, що української науки нема і не може бути, а через те всякі спроби в цьому напрямку є річ непотрібна і заборони варта”[3,36].

У цьому ж листі Б.Грінченко наголошує на тому, що українські інтелігенти “лінуються просто навчитися своєї мови стільки, щоб могли нею писати”[3,36], і тим вони дають “нашим антогоністам до рук зайвий шанс у борні, і відповідальність за це мусить лежати на них”[3,36]. На його переконання, саме через те, що освічені люди не користуються українською мовою, “цензура нічого наукового по-українському не пускає”[3,36]. Б.Грінченко відверто звинувачує інтелігенцію: “Ми певні, що не віднято б у нас тепер цензурними заборонами українську науку, якби наші вчені люди аж із самого початку почали писати не по-московському, а по-українському”[3,36].

Звинувачуючи інтелігенцію у занедбанні рідної мови, Б.Грінченко у цьому ж творі вказує на причини такого стану речей. З цього приводу він цитує одного “патріота”, який зізнається: “Бачите, ніхто стільки мови не знає, щоб змогти висловити все по-українському”[3,37]. Цей “патріот”, як і багато інших, був зросіщений, а зросіщений тому, що, як пише Б.Грінченко, “вони звикли змалку балакати тільки по-московському, вчилися по-московському, живучи в місті, чують круг себе саму московську мову, - все ж це вкупі робить їм московську мову ріднішою над українську. І якщо людина почне потім навіть учити рідну свою мову, то завсігди – і в розмові, і в писаннях – вона, хоч і вживатиме українські слова, але становитиме їх по-московському, конструкція фрази буде московська, через те, що дух мови української тій людині чужий, через те, що людина та, хоч і балакає, хоч і пише по-українському, але думає по-московському”[3,37].

Другою причиною звертання інтелігента до російської мови Б.Грінченко вважає незадовільне фінансове забезпечення літератора, адже “за українські писання ніякий кат не платитиме...що ж уже тут скажеш про це – самий *ох* та й годі!”[3,37].

Все ж Б.Грінченко не впадає у розпач, а навпаки – пропонує чітку програму дій. Він пише: “Та хоч як скрутно тепер нам освічувати свої діти по-українському, - все ж мусимо дбати з усеї сили, щоб діти наші змалку виростили українцями, а не москальчатами. Мусимо розмовляти в сім’ї завжди по-українському; мусимо починати вчити свої діти дома, щоб по-українському..., та давати дітям виразно зрозуміти, що українська мова їм рідна, а не московська”[3,37].

Складовим компонентом освіченої, інтелектуально розвиненої та національно свідомої особистості є загальна духовність людини. Окрім національної самоідентифікації внутрішній світ дійсно духовної людини повинен містити правильне розуміння про відношення до інших людей та навколишнього середовища. Саме про це казали видатні українські педагоги та філософи у своїх творах.

Проблемами духовності, яка має бути в основі педагогічного процесу, займалися Г.С.Сковорода та П.Д.Юркевич.

Одними з найважливіших аспектів духовності Г.С.Сковорода та П.Д.Юркевич вважали дружбу та любов між людьми, моральні чесноти у їх стосунках. Так у трактаті “Начальная дверь к христианскому добронравию” Г.Сковорода пише про те, що божа “премудрость”, “напечатаясь на душе нашей, делает нас из диких и безобразных монстров, или уродов, человеками, то есть звірками, к содружеству и помянутым сожительствам годными, незлобливими, воздержаными, великодушными и справедливыми”[2,].

У творі “мир с ближним как условие христианского общежития” П.Д. Юркевич писав: “Когда животные обнаруживают противоположные желания, они необходимо приходят во взаимную вражду, истребляют друг друга, - или достигают своих желаний погибелью других или сами погибают. Человек, как нравственная личность, не подчинён этой необходимости слепо сталкиваться с людьми и враждовать с ними на жизнь и смерть. При всякой встрече противоположных желаний и интересов он должен обращаться к нравственным требованиям справедливости, которая укажет ему, где и когда его желания незаконны, где и когда они противоречат благу его ближнего и благу общему. При высшем нравственном развитии он повинуется ещё заповеди любви, которая внушает ему жертвовать своими личными выгодами для блага общего. В справедливости и любви заключаются самые прочные условия для водворения мира между людьми, для основания общего дружелюбия и братства между ними”[5,]. П.Д.Юркевич бачив сенс існування людини у творінні добра, яке вона повинна робити від усього серця.

Вміння мирно співіснувати є надзвичайно важливим для України, адже Україна – це багатонаціональна та багатоконфесійна держава. Україна – це дивовижно різноманітна країна. На заході країни з 14 століття було маґдебургське право (самоуправління міст), на сході – кріпосне право, на півдні – рабство до кінця 19 століття. На Україні мешкають 130 націй і народностей, православні московського та київського патріархата, католики, автокефали, греко-католики, мусульмани, іудеї, будисти, протестанти...Різні традиції, різні культури, різні крові, характери, релігії та релігійні конфесії. Всі мешканці України дуже різні, тому можливість певних конфліктів між ними не виключена. І саме тут може стати у пригоді філософія дружби та любові.

Відношення людей до землі розглядалося Б.Д.Грінченком, як одна з проблем духовності і культури. Його хвилювала розбалансованість стосунків між людиною і природою, він усвідомлював це, як велике загальнонародне та загальнолюдське зло, що несе в собі загибель всьому живому на землі. У нарисі-роздумі “Степ горів”, віднесеному автором до циклу “дрібничок”, письменник торкається далеко не дрібничкових питань. Автор малює тут картину “необачно підпаленого степу, в якому жалібно вмирили ніжні квіти, звивалась на вогні буйна тирса, ревом і криком сповнюючи небообіг, спотикався і вмирав у вогняних муках звір і безсило падав у полум’я вільний степовий птах ...Безмірні простори лежали без іскорки життя”[1,62]. У прозовій мініатюрі “Вітер” Б.Грінченко також писав про руйнування рідного краю.

Порушені Б.Грінченком питання були і залишаються понині актуальними для

України, де люди виявляють нещадне ставлення до навколишнього середовища та екосистеми, де через людську недбалість стаються страшні техногенні катастрофи, в наслідок яких моря забруднюються нафтою, зникають цілі види тварин і рослин, руйнується природа, від “здоров’я” якої залежить здоров’я та життя самої людини. Читаючи твори Б.Грінченка, ми усвідомлюємо велику значущість ідей, порушених ним для свого часу і для нас.

Висновок. Відродження національної системи освіти на підґрунті національних традицій та духовності є засобом формування нових поколінь представників українського суспільства, які розвиватимуть нашу державу особливим шляхом, практикуючи гармонійні відносини між собою та навколишнім середовищем. Підняття рівня духовності в суспільстві може вирішити багато соціальних та інших проблем сьогодення, таких як політичні та економічні кризи, проблеми у сфері екології та медицини, корупція, техногенні катастрофи, наркоманія, алкоголізм, соціальна несправедливість та інші. Людей робить людьми тільки освіта, дух і духовність. Відсутність духовності призводить до відсутності чіткого бачення майбутнього, маніпулюванню людьми та людською свідомістю. Українці мають щось особливе, що зберіглося через тисячоліття втрат та пригнічення. Це наш Дух та Духовність, це наш внутрішній світ та тепло, які характерні саме для українців. Ми ніколи ні на кого не нападали і приймали усіх. У філософії серця – духовна сила нашої нації. Якщо додати до цього сильну волю сучасних українців, ми зможемо об’єднатися у глобальну націю і збудувати державу миру та добробуту.

Дух, як сила волі, заснована на народних традиціях і духовність, як здатність творити добро у соціальній сфері – основа нової національної ідеї України.

Література:

1. І.М.Білогуб. Земля і люди як проблема духовності і культури в нарисах-роздумах Б.Грінченка. Проблеми творчої спадщини Бориса Грінченка. Тези доповідей республіканської наукової конференції присвяченої 130-річчю з дня народження Б.Д.Грінченка. Луганськ. 1993.

2. В.А.Гошовська, Моральні критерії дружби в етичній концепції Г. С. Сковороди, Тези доповідей міжнародної наукової конференції, присвяченої 200-річчю з дня смерті українського поета і філософа Григорія Сковороди, -Харків, 1994 р.

3. А.Животенко-Піанків. Педагогічно просвітницька праця Бориса Грінченка. К.: Вид. центр “Просвіта”, 1999.

4. І.М.Карпенко, О.І.Неживий. Ідеї національної школи у педагогічній спадщині Бориса Грінченка. Проблеми творчої спадщини Бориса Грінченка. Тези доповідей республіканської наукової конференції присвяченої 130-річчю з дня народження Б.Д.Грінченка. Луганськ. 1993.

5. Р.Пітч, Найголовніші елементи філософії П. Д. Юркевича, Філософська та соціологічна думка, 1992, № 9.

6. Н.М.Цицалюк. Грінченко як ідеолог українського національного відродження. Проблеми творчої спадщини Бориса Грінченка. Тези доповідей республіканської наукової конференції присвяченої 130-річчю з дня народження Б.Д.Грінченка. Луганськ. 1993.

7. П.Д.Юркевич, Мир с ближним как условие христианского общежития. // Труды Киевской Духовной Академии, 1860 г.

УДК 378.1:316.37

Селезньова О.О.

АНТИПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ЩОДО ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються ідеї, які спрямовані на гуманізацію у освіті, а також, є трохи нестандартними щодо традиціоналістичних педагогічних концепцій.